

*Лев М. О.,**здобувач Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВІДСУТНІСТЬ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ВИЗНАННІ ТА ПРИВЕДЕННІ ДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ДЕРЖАВ ЄВРОСОЮЗУ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЇ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних концепцій визнання та виконання іноземних судових рішень, вивчаються як переваги, так і недоліки. Проаналізовано зарубіжну доктрину в рамках розуміння поняття доміцилію та правил його встановлення для визнання судового рішення в міжнародному приватному праві. Вивчався підхід до вирішення даної проблеми англійською правовою системою – прихильниці уніфікаційного підходу Європейського Союзу. Встановлюється відповідність положень головних європейських конвенцій про підсудність: Брюссельської конвенції 1968 р. та нового Регламенту № 44/2001. З'ясовуються розбіжності встановлених даними угодами режимів визнання та приведення до виконання іноземних судових рішень.

Ключові слова: визнання та приведення до виконання іноземних судових рішень, міжнародний договір, доміцилій юридичної особи, юрисдикція суду.

Постановка проблеми. Питання визнання та приведення до виконання іноземних судових рішень було і залишається одним з найскладніших та актуальних в науці міжнародного приватного права. Для кращого розуміння окресленого питання автор вивчає чинні положення конвенційно-регламентної системи ЄС на прикладі Англії. Деякі правила про підсудність та юрисдикцію суду, що містяться в цих нормативних актах, породжували неоднозначне тлумачення і певні проблеми в судовій практиці.

Метою статті є проаналізувати підхід до вирішення питань міжнародної підсудності англійською правовою системою та його відповідність уніфікаційним прагненням Європейського Союзу.

Стан дослідження. М.М. Богуславський, М.Й. Штефан, Ю.В. Черняк, П. Кайе, Дж. О'Брайен, Дж. Фавсетт та ін.

Виклад основних положень. Правила визначення підсудності в рамках конвенційно-регламентного режиму мають свою специфіку, зумовлену прагненням Євросоюзу домогтися швидкого та ефективного виконання іноземних судових рішень, винесених в Договірних Державах, які підписали Регламент Ради Євросоюзу № 44/2001 «Про юрисдикцію, визнання і примусове виконання судових рішень з цивільних та торгівельних справ» (далі – Регламент № 44/2001 або Регламент). Система юрисдикції в цих державах заснована на понятті доміцилія, або місця проживання фізичної особи чи місцезнаходження юридичної особи. Відповідні дефініції були закріплені ст.ст.59, 60 Регламенту № 44/2001.

Слід зауважити, що, незважаючи на відмінності в законодавстві кожної Договірної держави в частині регу-

лювання питань доміцилію, все ж у більшості випадків поняття «постійне місце проживання» пов'язується з місцем, в якому особа проживає, розташоване її майно, робота, де виконує обов'язки і т. п. В багатьох державах доміцилієм вважається місце реєстрації особи в спеціальному реєстрі або в книгах церковного приходу. Так, у Бельгії доміцилій особи визнається за місцем внесення даних про неї до книги реєстрації населення.

У зв'язку з викладеним підтримуємо позицію Ю.В. Черняк: автор вважає основним недоліком визначення підсудності за принципом доміцилію те, що доміцилій легко змінюється. Внаслідок чого «...по-перше, ускладнюється його визначення і, по-друге, не виключається можливість його фіктивної зміни з метою застосування правил підсудності, які не передбачені законодавством держави дійсного доміцилію відповідача. У випадку, коли визначення підсудності ґрунтується, приміром, на громадянстві особи, обхід закону навряд чи є можливим» [1, с. 29]. Тому однією з проблем, що може виникнути при застосуванні положень Розділу II Брюссельської Постанови № 44/2001, є проблема кваліфікації правової категорії «доміцилій відповідача». Адже категорія має два значення: формальне, відповідно до якого вона означає місце, за яким особа закріплена по службі чи за пропискою, і матеріальне, під яким розуміють місце дійсної, фактичної осідлості особи [1, с. 33]. Водночас ми не заперечуємо, що застосування саме принципу доміцилію відповідає вимогам законодавства більшості країн щодо встановлення у сфері міжнародного цивільного процесу національного режиму для іноземних громадян, які перебувають на їх території.

Щоб визначити, чи має сторона постійне місцезнаходження в Договірній Державі, суди якої розглядають спір, суд застосовує національне право держави, де іноземне судове рішення було винесене. Якщо сторона не має постійного місця проживання в державі, суд якої розглядає справу, суд, для того, щоб визначити, чи має сторона постійне місцезнаходження в іншій Договірній Державі, застосовує право цієї держави (59(1), (2) Регламенту № 44/2001).

Так, місцезнаходження компанії, іншої юридичної особи або об'єднання фізичних чи юридичних осіб визначається в Регламенті № 44/2001 як: а) місце реєстрації; б) місце, де знаходиться його орган управління; в) місце, де переважно здійснюється діяльність (60 (1)).

Аналіз норм ст. 60 дозволяє відзначити вельми значні зміни в підсудності юридичних осіб. Якщо раніше Конвенція 1968 р. робила відсилання до національного права Договірної держави, в якому рішення було винесено, при

визначенні доміцилія юридичної особи (ст. 53), то Регламент № 44/2001 уніфікував поняття місцезнаходження компанії, закріпивши його в своїх нормах. В законодавстві кожної Договірної Держави доміцилій має різне значення. Це нерідко породжувало складності в питаннях підсудності справ за участю юридичних осіб: тож Регламент, надавши єдине поняття місцезнаходження юридичної особи, тобто уніфікувавши його, заклав основи для більш ефективної реалізації норм про підсудність і, отже, швидшої процедури визнання та виконання судових рішень в Євросоюзі.

Що стосується доміцилію фізичної особи, Регламент № 44/2001 залишив відповідні норми Конвенції 1968 р. (ст. 52) без змін. Як і раніше, постійне місце проживання сторони визначається за правом Договірної Держави, де рішення було винесено. В Англії питання доміцилію фізичної особи регулюються Законом 1982 р. У ньому наводиться таке значення доміцилію: особа доміцилійована в Сполученому Королівстві, якщо вона є резидентом у Сполученому Королівстві, або природа і обставини її перебування в Сполученому Королівстві вказують, що дана особа мала тісний зв'язок зі Сполученим Королівством. При цьому особа повинна проживати не менше 3-х місяців в Сполученому Королівстві до моменту визначення його доміцилію [2].

Таким чином, щоб визначити, чи мала особа доміцилій в Англії, суд іншої Договірної держави повинен застосовувати наведені норми Закону 1982 р. Переконавшись, що вони були дотримані, суд не може відмовити у виконанні іноземного судового рішення на підставі ст. 35(1) Регламенту № 44/2001, яка передбачає підстави відмови у визнанні іноземного рішення, якщо воно суперечить положенням розділів 3, 4 або 6 глави 2, а також ст. 72 даного Регламенту. При цьому потрібно пам'ятати, що перегляд питань підсудності прямо заборонений і Конвенцією 1968 р. (ст. 28 (3)), і Регламентом № 44/2001 (ст.35 (3)).

Аналізуючи норми про підсудність не можна не згадати ситуації, коли відповідач не має місця проживання в Державах Євросоюзу. Припустимо, відповідач має доміцилій в Договірній Державі. Виходячи із ст. 41 (7) Закону 1982 р. англійський суд при перевірці норм про юрисдикцію суду третьої держави буде звертатись до правил загального права. Однак тут вже не діє конвенційний 3-місячний термін місця проживання відповідача. Доміцилій в даному випадку визначається з урахуванням конкретних обставин справи і може мати місце навіть при короткочасному перебуванні відповідача в державі, суд якого виніс проти нього рішення.

Треба сказати, що чітких критеріїв визначення місця здійснення комерційної діяльності юридичною особою англійська судова практика не виробила. Закон 1982 р. в цьому плані виявився більш послідовним. Юридична особа визнається такою, що має доміцилій в Сполученому Королівстві, якщо вона:

а) була створена за законами Великобританії та зареєструвала свій офіс в цій державі або має офіційну адресу в Сполученому Королівстві, за якою з нею здійснюється зв'язок; б) центральне управління або контроль за юридичною особою здійснюється в Сполученому Королівстві [2].

Так визначається юрисдикція суду щодо компанії, яка знаходиться в Англії. Якщо виникає необхідність з'ясувати, чи була юридична особа підсудною суду третьої

держави, суд визнання повинен застосовувати своє національне право.

Порівняння норм Закону 1982 р (ст. 42) та Регламенту № 44/2001 (ст. 60) демонструє, що між ними існують певні розбіжності. Так, закон не враховує такий важливий критерій, як місце здійснення діяльності юридичної особи. Водночас до Регламенту № 44/2001 не була включена норма про місце здійснення контролю над компанією як підстава наявності юрисдикції іноземного суду.

Отже, доміцилій є центральною правовою категорією конвенційно-регламентної системи підсудності. Окрім ст.ст. 59 і 60, норми про доміцилій закріплені в ст.ст. 2-4 Регламенту № 44/2001. Зокрема, в ст. 2 (1) закріплено норму, згідно з якою позов пред'являється в судах тієї Договірної Держави, в якій відповідач має постійне місце проживання. Якщо відповідач має доміцилій в Договірній Державі, необхідно застосовувати норми Регламенту, а не право місця розгляду спору, що передбачено традиційними правилами *lex fori*. Відповідна позиція знайшла широке відображення і в англійській літературі. Зокрема, Дж. О. Брайен схиляється до думки, що «принцип, згідно з яким до відповідача, що має постійне місце проживання у Договірній державі, повинен бути пред'явлений позов в судах цієї держави, є центральним пунктом Конвенції» [3, с. 295-297; 4, с. 232].

Решта підстав підсудності сформульована обмежувально. Вони являють собою виключення із загального правила про доміцилій особи. В Регламенті № 44/2001 правила про ці підстави підсудності містяться в ст.ст. 5-24. Дані правила можна умовно поділити на кілька груп:

1) Правила спеціальної юрисдикції (ст.ст. 5-22). Вони засновані на праві суду Договірної держави розглядати спори, що випливають із зобов'язань певного виду. Так, відповідно до пп. «а» п. 1 ст. 5 Регламенту до особи, яка має доміцилій в одній із Договірних Держав, може бути пред'явлений позов в іншій Договірній Державі. За договірним зобов'язанням – в судах за місцем виконання зобов'язання.

В свою чергу, правила спеціальної юрисдикції поділяються на: а) правила власне спеціальної юрисдикції (ст. ст. 5-7), б) правила юрисдикції у справах, пов'язаних зі страховою діяльністю (ст.ст. 8-14); в) правила юрисдикції за договорами за участю споживачів (ст.ст. 15-17); г) правила юрисдикції за індивідуальними трудовими договорами (ст.ст. 18-21).

2) Правила виключної юрисдикції (ст. 22). Дані правила передбачають підсудність спорів судам Договірної держави, засновану на наявності нерухомого майна в цих державах або реєстрації юридичних осіб чи об'єктів інтелектуальної власності. У ст. 22 (1) Регламенту, наприклад, вказується, що суд за місцем знаходження нерухомого майна має виключну юрисдикцію, незалежно від доміцилія відповідача, розглядати позови, предметом яких є речові права на нерухому власність або щодо оренди нерухомості. Як видно, доміцилій відповідача не має в даному випадку значення – набагато важливіший факт наявності нерухомого майна на території Договірної держави. Водночас і з цього правила існують винятки.

Позови, предметом яких є оренда нерухомого майна для приватного користування з терміном не більше 6-ти місяців поспіль, вправі розглядати суди держави, в якій

відповідач має доміцилій, за умови, що орендар є фізичною особою, і орендар, а також орендодавець мають доміцилій в одній державі (ст. 22(1) (2)). В наведеній нормі на перший план виступає категорія доміцилію. Однак це єдиний випадок, згадуваний у ст. 22 Регламенту № 44/2001, коли постійне місце проживання відповідача у Договірній Державі є підставою для юрисдикції суду. Положення подібні до ст. 22 містились і в пп. «б» ст. 16 (1) Конвенції 1968 р. Варто зазначити, що Регламент № 44/2001, на відміну від конвенційних норм, уточнив вид користування нерухомим майном - це оренда. І, крім того, в якості умови застосування норм пп. 2 ст. 22 (1) визначив необхідність укладення договору з орендарем-фізичною особою. За Конвенцією і орендар, і орендодавець нерухомого майна мали бути фізичними особами.

3) правила укладання угод про юрисдикцію суду (ст.ст. 23, 24 Регламенту);

4) правила погодження відповідача з юрисдикцією суду (ст. 24 Регламенту). В цій групі правил головним є конкретні дії відповідача, які красномовно свідчать про його згоду підкоритися юрисдикції суду. Як приклад можна навести класичний випадок оскарження відповідачем рішення суду, винесеного без його участі, в апеляційній чи касаційній інстанції. Слід звернути увагу і на те, що в ст. 24 наводиться термін «з'явився». Під ним слід розуміти не тільки фізичну явку до суду відповідача, але й подання ним скаргу, клопотань, відгуків поштою. Водночас явка не вважається згодою з юрисдикцією, якщо відповідач з'явився до суду виключно для оскарження юрисдикції останнього.

Існує й такий вид підсудності, як підсудність по зв'язку справ. Випадки наведеного різновиду юрисдикції суду закріплені ст. 6 Регламенту № 44/2001. До особи, яка має постійне місце проживання в державі-учасниці, може бути пред'явлений позов в наступних випадках:

1. Якщо особа є одним з відповідачів по справі з декількома відповідачами в суді, розташованому на території, де будь-який з відповідачів має постійне місце проживання, у разі, якщо заявлені вимоги пов'язані настільки, що буде доцільним їх спільний розгляд для уникнення винесення не співвідносних рішень в окремих процесях;

2. Якщо особа виступає в якості третьої сторони по справі, що впливає з доручення або гарантії, або в будь-якій іншій справі за участю третьої сторони - в суді, який розглядає основну вимогу, крім випадків, коли ця основна вимога була пред'явлена виключно з метою ухилення від юрисдикції суду, який був би компетентним розглядати справу.

3. За зустрічним позовом, що впливає з того ж договору чи базується на тих же фактах, які слугували підставою для первісного позову в суді, де розглядається первісний позов.

4. За позовами, що впливають з договору, якщо справу може бути спільно розглянуто з позовом проти того ж відповідача з відносин, пов'язаним із речовими правами на нерухоме майно, в суді Держави-учасниці, де розташоване майно.

Варто зазначити, що в Конвенції 1968 р., що регулює питання підсудності (ст. 6 (1)) не уточнювалось, за яких умов позивач має право пред'явити позовні вимоги до будь-якого із співвідповідачів. Регламент № 44/2001 усуває цю прогалину, вказуючи, що позов може бути поданий

проти будь-кого із співвідповідачів, якщо заявлені вимоги пов'язані настільки, що буде доцільним їх спільний розгляд для уникнення винесення рішень, що суперечать одне одному. Взаємозв'язок позовів визначається судом в кожному конкретному випадку. На практиці до участі у справі залучаються відповідачі, які є спільними заподіювачами шкоди, подружжя за зобов'язаннями, пов'язаними з їх спільною власністю, і т. п. Вже згадувалося про позитивні новели, які вніс Регламент № 44/2001 в систему доміцилію юридичної особи, надавши єдине визначення його поняття. Англійська доктрина і судова практика давно вказували на необхідність зміни норм про підсудність юридичних осіб [3, с. 247-248; 5, с. 840].

Висновки. Найбільш виразно специфіка підсудності в Договірних Державах проявляється при детальному аналізі відповідних норм Регламенту № 44/2001 і Конвенції 1968 р. Деякі правила про підсудність, що містяться в цих нормативних актах, породжували неоднозначне тлумачення і певні проблеми в судовій практиці. Як наслідок – велика кількість запитів судів Договірних Держав до Європейського Суду Правосуддя з проханням надати тлумачення тієї чи іншої норми Конвенції 1968 р. [6; 7; 8]. Водночас окремі розбіжності у режимі підсудності, встановленому обома документами, наразі серйозно не впливають на ефективність виконання іноземних судових рішень в Євросоюзі.

Такими є найбільш істотні особливості правил визначення підсудності, які викликали дискусії і в англійській, і в континентальній літературі. Викладені проблеми та шляхи їх вирішення уявляються нам нагальною необхідністю для держав Європейського Союзу. На жаль, Регламент № 44/2001 усадукував багато положень Конвенції 1968 р., що піддавалися гострій критиці, без яких-небудь значущих змін. Європейський Суд, звичайно, уповноважений надавати тлумачення норм цього акту. Однак, в першу чергу сам законодавець повинен створювати правила, які не потребують роз'яснення та зрозумілі учасникам судового процесу. Лише в цьому випадку вдасться досягти найбільш оптимального вирішення питань юрисдикції, визнання та виконання рішень судів в Євросоюзі.

Література:

1. Черняк Ю. В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського союзу та України : монографія / Ю. В. Черняк. – К. : Прецедент, 2008. – 276 с.
2. The Civil Jurisdiction And Judgements Act 1982 (s.41 (2) (a), (b), s.41 (6); 5.42) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/27>. – Дата відвідування : 29.09.2013.
3. O. Brien John. Conflict of Laws / John O. Brien. – London – Sydney, P. 295-297. – 570 p.
4. North P. Private International Law / P. North, J.J. Fawcett. – London, 1999. – P. 232. – 356 p.
5. Kaye P. Civil Jurisdiction and enforcement of foreign judgements / P. Kaye. – Professional Books Limited, 1987. – P. 840. – 1112 p.
6. Bier v Mines de Potasse D Alsace [1976] ECR 1735.
7. Rossler v Rottwinkel (Case 241 /83) [1986] QB 33 [1985] ECR 99.
8. Судам неодноразово доводилось стикатись з проблемами застосування ст.16(1) Конвенції 1968 р., про що свідчать наступні справи: Webb v Webb [1991] 1 WLR 1410 (Judge Baker QC); Case 294/92 [1994] QB 696, ECJ; Sanders v van der Putte (Case 73/77) [1977] ECR 2383; Hacker v Euro Relais GmbH (Case C-280/90) [1992] ECR I-1111; Newtherapeutics Ltd. v Katz. [1991] Ch 226; 2 All ER 151; Grupo Torras Sa v Sheik Fahad Mohammed al Sabah [1996] 1 LR 7.

Лев М. А. Отсутствие юрисдикции как основание для отказа в признании и исполнении судебных решений стран Евросоюза (на примере Англии)

Аннотация. Статья посвящена исследованию основных концепций признания и исполнения иностранных судебных решений, изучаются как преимущества, так и недостатки. Проанализирована зарубежная доктрина в рамках понимания понятия domicilia и правил его определения для признания судебного решения в международном частном праве. Проанализирован подход к решению данной проблемы английской правовой системой – сторонницей унификационного подхода Европейского Союза. Устанавливается соответствие положений главных европейских конвенций о подсудности: Брюссельской конвенции 1968 г. и нового Регламента № 44/2001. Выясняются разногласия режимов признания и приведения в исполнение иностранных судебных решений, установленных данными соглашениями.

Ключевые слова: признание и приведение в исполнение иностранных судебных решений, международный договор, domicilia юридического лица, юрисдикция суда.

Lev M. Lack of jurisdiction as a basis to refuse the recognition and enforcement to the eu countries' judgements (the example of England)

Summary. This article is dedicated to the study of the basic concepts of recognition and enforcement of foreign judgments, are studied both advantages and disadvantages. Analyzed within the framework of the doctrine of foreign understanding of the concept of domicile and it's determining for the recognition of judgments in private international law. Had been analyzed approaches to solving this problem by English legal system – the supporter of the European Union's unification way. Examined provisions of the main European conventions on jurisdiction: the Brussels Convention, 1968 and the new Regulations 44/2001. Investigates differences between the modes of recognition and enforcement of foreign judgments, established by these agreements.

Key words: recognition and enforcement of foreign judgments, the international treaty, the domicile of a legal person, court's jurisdiction.